

Diplomația europeană în contextul constituirii statelor naționale și conturării marilor puteri

Silvia DULSCHI,
*doctor în istorie, lector superior universitar,
Academia de Administrare Publică
de pe lângă Președintele Republicii Moldova*

RÉSUMÉ

Au XIXe siècle, le monde est entré dans une nouvelle étape de son histoire un stade supérieur de développement économique, social et politique. Pendant ce temps, l'inégalité de développement a provoqué une augmentation de la différenciation entre les Etats de l'Europe, entre l'Europe et monde, qui a conduit à la subordination des zones, régions et continents moins développés.

Contradictions dans les relations internationales entre les grandes puissances rusehes généré par des sources de matières premières et des marchés. Dans les pays développés de la politique économique étrangère tend à prendre priorité.

Organizarea universală a bisericii, cruciadele, dezvoltarea comerțului și a navigației, progresul științelor, literaturii și artelor în perioada Renașterii, inventarea tiparului, marile descoperiri geografice, înființarea armatelor permanente, întărirea puterii regale, consolidarea politicii marilor state - toate au generat dezvoltarea relațiilor spirituale, culturale, economice și politice ale națiunilor civilizate, contribuind la reorganizarea diplomației și crearea ambasadelor permanente.

Metodele diplomației medievale se inspira din doctrina imorală „*raison d'Etat*”, concepută de Ludovic al XI-lea și instituționalizată de Richelieu, precum și din deviza machiavelică „*scopul scuză mijloacele*”. Mijloace potrivite și permise pentru atingerea „scopurilor sfinte” erau: minciuna, viclenia, înșelăciunea, corupția. Cele mai mari defecte diplomatice se considerau: sinceritatea, loialitatea, onestitatea. Întreaga activitate diplomatică se desfășura într-o atmosferă de suspiciune și tănuire. Totodată, diplomația se perfecționa și înainta pe calea progresului.

Diplomația papală cu primele ambasade permanente, diplomația venețiană cu organizarea severă și minuțioasă, cu ambasadorii

culți și activi, cu interese vaste și calculate, diplomația florentină cu ambasadorii nemuritori pentru umanitate, diplomația italiană de la Milano până la Napoli, cu abilitatea sa rafinată și talentul intuitiv de negociere, diplomația franceză cu ambițiile și aspirațiile înalte, cu personalul numeros, cu metodele de intrigi, împărtășite de diplomația spaniolă și germanică, toate au constituit trepte, în scara evoluției diplomației medievale, au pregătit terenul pentru lărgirea activității ambasadurilor, dând naștere diplomației moderne.

Prima întrunire diplomatică, care a întrecut cadrul simplelor negocieri în vederea încheierii unui tratat, cu un caracter impunător de solemnitate și care a rezolvat mari probleme internaționale, a fost congresul de la Westfalia. Acest congres istoric marchează începutul diplomației moderne. Acomodându-se noului spirit, diplomația franceză a devenit centrul atenției mondiale. Mai târziu, prestigiul diplomației engleze s-a egalat cu cel al Franței. Întreaga activitate diplomatică s-a desfășurat, cu mult succes, la diferite congrese și conferințe internaționale. La unele dintre ele ne vom referi în continuare.

Tratatele de Westfalia au fost încheiate la 1648, la congresele de la Münster și Osnabrück. Anul 1648 este considerat ca prima dată importantă în istoria diplomatică a Europei. Aceste tratate au fost semnate de ambasadorii Germaniei, Franței și Suediei, cu ocazia încheierii războiului de treizeci de ani. Ele au dat principilor din Germania de Nord, ale căror teritorii au fost mărite: libertatea religioasă, dreptul de alianță cu străinătatea, au marcat eșecul Austriei în tentativa de unificare a Germaniei. Prințul Czartoryski afirmă că aceste tratate constituie „actul cel mai remarcabil al diplomației moderne, în ele găsim începutul și capodopera ei”. După Holtzendorf, „prestigiul ambasadelor s-a întărit mult și prin consolidarea monarhiilor absolute în Franța, Anglia și Suedia”.

Franța a deschis epoca de glorie a diplomației moderne. Pornind de la necesitatea promovării permanente a politicii externe prin mijloace permanente, Richelieu a înființat în 1626 ceea ce se poate numi astăzi Ministerul de Externe. Întreaga sa activitate și a succesorului său, Mazarini, au marcat constituirea școlii franceze de diplomație, bazată pe claritatea cu care a urmărit rațiunea de stat, flexibilitatea în constituirea alianțelor, exploatarea în folosul propriu a avantajelor, dar și a dezavantajelor. De asemenea, școala franceză a impus cutuma plină de atenție față de partener, un ritual fastuos, pentru o perioadă bună de timp - limba franceză - ca instrument de comunicare diplomatică.

Giulio Mazarini sau *cardinalul Mazarin* a fost succesorul lui Richelieu. Pe timpul său au fost încheiate tratatele de Westfalia și tratatul Pirineilor. Mazarin a fost criticat mult de contemporani. Însă V. Cousin crede, că justiția istoriei a început pentru Mazarin. Astăzi, se recunoaște că acest străin a fost un bun moștenitor al lui Richelieu. După moartea lui Mazarin, *Ludovic al XIV-lea* (1643-1715) a luat personal conducerea politicii externe. În celebrul discurs, rostit în Consiliul de Miniștri, în 1661, a cărui concluzie a fost „*L'Etat c'est moi*”, Regele Soare a exprimat voința de a conduce, în mod absolutist, administrația internă și direcția afacerilor externe. Agenții diplomatici ai lui *Ludovic al XIV-lea* au fost aleși numai dintre oameni loiali și devotați.

Regele a înlăturat eclesiastici din diplomație, pentru că se îndoia de devotamentul lor, din cauza relațiilor dualiste ale acestora. El urmărea, instruirea, controla personal agenții săi diplomatici. Pentru a asigura respectarea ordinilor regelui, fiecare ambasador era supravegheat îndeaproape. Ambasadorul era obligat să raporteze orice observație, care era în legătură cu interesele politice, militare și comerciale ale Franței. Astfel, monarhul a devenit persoana cea mai bine informată din Europa. Ceilalți suverani nu erau nici ei lipsiți de diplomați buni, care prin devotament și inteligență erau egali celor francezi. Austria se putea mândri cu un serviciu abil și loial al lui *Franz von Lisola*, iar Spania era servită cu o egală fidelitate de *Esteban de Gamarra* și de mulți alții. Cu toate acestea, curtea din *Versailles* a devenit „*Parnasul diplomației*”, după cum o caracteriza *Hefter*. Sensibilitatea lui *Ludovic al XIV-lea* în raporturile sale cu suveranii străini a fost excesivă. A fost citat mult incidentul violent, care s-a produs în 1561, cu prilejul intrării ambasadorului Suediei în *Londra*. „*Contele d'Estrade*, ambasadorul Franței, și *Baronul de Vatteville*, ambasadorul Spaniei, s-au certat atunci pentru întâietatea locului. Spaniolul, care avea mai mulți bani și o suită mai numeroasă, a câștigat populația londoneză, a ordonat ca să se omoare caii de la trăsurile franceze și, în curând, oamenii *Contelui d'Estrade*, răniți și risipiți, au lăsat pe spanioli să triumfe. Informat de această insultă, *Ludovic al XIV-lea* și-a rechemat imediat ambasadorul din *Madrid*, a expulzat pe ambasadorul Spaniei din *Franța*, a dat ordin să se întrerupă conferințele, care se țineau în *Filandra* pentru delimitarea frontierelor și a lăsat vorbă Regelui *Filip al IV-lea*, adică socru-lui său, că dacă nu recunoaște superioritatea coroanei Franței și dacă nu repară această ofensă printr-o satisfacție personală, va începe războiul. *Filip al IV-lea* se temea de un nou război. De aceea l-a trimis pe *Contele de Fuentes* să declare Regelui la *Fontainebleau*, în prezența tuturor ambasadorilor străini, care se găseau în *Franța*, că ambasadorii spanioli vor ceda pe viitor locul ambasadorilor francezi. Acest incident caracteristic, povestit de *Voltaire*, arată cât de formalistă și susceptibilă era diplomația epocii.

Acțiunea diplomației franceze din timpul lui Ludovic al XIV-lea se întindea pe un câmp vast. Este interesant de menționat, că un trimis diplomatic al lui Ludovic al XIV-lea, de Croisy, care a fost mai înainte magistrat, a venit și în Transilvania. Iar istoria a înregistrat o mică serbare dată la Curtea Transilvaniei, la care Croisy ar fi dansat în cămașă, timp de ceasuri de-a rândul, ceea ce l-a amuzat mult pe prințul Mihai Apafi (1661-1690). Pradier-Fodere crede că Croisy a făcut aceasta din respect, dorind „să se acomodeze la obiceiurile naționale”. Ludovic al XIV-lea a fost ajutat în conducerea diplomației sale de patru miniștri de externe succesivi: Hugues de Lionne, marchizul Simon Armand de Pomponne, marchizul J. B. Colbert de Torcy, marchizul de Croisy. Acești miniștri aveau însă puțină inițiativă și serveau numai ca organe de executare a ordinelor suveranului absolutist.

Ludovic al XV-lea (1715-1774) a organizat o diplomație secretă, pe care o conducea personal. Scopul acestei diplomații era deseori diferit de ordinele pe care el însuși le autoriza în mod public, mai mult chiar, uneori chiar le frustra. Mecanismul diplomației lui era pe cât de perfect, pe atât de complicat, devenind o conspirație organizată împotriva diplomației oficiale. El dispunea de cunoscuta „*chambre noire*”, în care erau prelucrate depeșele oficiale, și de un cod de cifru secret pentru conducerea corespondenței cu agenții speciali. Primul funcționar al Ministerului de externe din Paris, Tercier, era în același timp și secretarul secret al regelui. În diferite părți ale Europei, unii ambasadori, miniștri sau secretari de ambasadă, asistați de corespondenți speciali, care nu aveau legătură cu diplomația oficială, se aflau în serviciul privat al regelui. Ei erau plătiți din casa privată a regelui. Astfel, deseori o politică era urmărită în mod oficial, iar alta, în general contrară, se executa sub conducerea personală a monarhului. Uneori, secretarul unei ambasade era în confidența regelui, primea instrucțiuni secrete de la el și, executându-le, nimicea rezultatul negocierilor superiorului sau, fără ca acesta din urmă să bănuiască nealitatea, ce se comitea față de el. Miniștrii secreți ai regelui, care au condus administrația acestui curios sistem, au fost: prințul de Conti, iar

mai târziu contele de Broglie. Tercier primea și transmitea instrucțiunile și depeșele. Valetul de cameră, Lebel, era curierul, care recepționa și transmitea corespondența regelui. Această corespondență clandestină va fi suspectată de lumea oficială abia în 1753. Un succes al diplomației lui Ludovic al XV-lea a fost încheierea capitulațiilor cu Poarta Otomană la 1740, pentru că prin ele ambasadorii și consiliile au primit importante drepturi de jurisdicție asupra francezilor, care aveau reședință în Turcia.

Ludovic al XVI-lea (1774-1792) a renunțat la privilegiul conducerii absolutiste a diplomației franceze. A introdus această reformă grație contelui Charles Gravier de Vergennes, unul dintre miniștri de externe ai Franței, care a condus departamentul afacerilor externe de la 1774 până la 1787. Despre Vergennes se spune, că a fost „un caracter integru și incoruptibil”. Paul Oursel scria că politica diplomației lui Vergennes, cinstită și loială, se inspira din două idei: grija constantă pentru interesele Franței și respectarea scrupuloasă a drepturilor altuia. Venind la minister, Vergennes a expus aceste idei regelui; ele i-au caracterizat întotdeauna conduita. Vergennes știa să-și aleagă agenții diplomatici, ghidându-i cu experiența, pe care a câștigat-o el însuși în timpul lungilor sale misiuni în străinătate, le indica linia de conduită, pe care trebuiau să o urmeze, însă le lăsa o parte de inițiativă, care era atât de necesară în acea epocă.

De la înființarea Ministerului de Externe, adică de la 1 octombrie 1589 până la suspendarea sa temporară de Revoluție, adică până la 11 august 1792, acest departament a fost condus de 32 de miniștri, într-o perioadă de 203 ani. Convenția națională a încredințat conducerea afacerilor externe la 5 comisari succesivi: de Forgues, Hermann, Buchot, Miot și Colchen. Directoratul a reînființat Ministerul de Externe, la 6 noiembrie 1795, numind în fruntea lui pe Charles de Crois. În perioada directoratului s-a făcut remarcabil Charles-Maurice Talleyrand-Perigord, mai târziu - Duce de Benevent. Un contemporan al lui Talleyrand, anume generalul Conte de Segur, l-a descris în memoriile sale pe acest mare diplomat astfel: „În viața sa

publică, acțiunile bune și acțiunile rele, toate au purtat pecetea elevației. Orgoliul din naștere, calitățile, pasiunile, chiar și viciile, totul ce pe alții îi domină, nu părea a fi la el decât mijloace la ordinele superiorității sale. Disprețuind disprețul și așezând intrigile sale pecuniare și politice în afară de vulgar, el a știut să le dea, cu un cinism impunător, un aer de grandoare și, întrucât era posibil, el a justificat totul prin reușită”.

Talleyrand a fost de patru ori Ministru de Externe: 13 iulie 1797-13 iulie 1799, 21 noiembrie 1799 - 17 iunie 1807, 13 mai - 10 noiembrie 1814, 8 iulie - 23 noiembrie 1815. *Talleyrand* descrie calitățile pe care trebuie să le aibă un ministru de externe: „Un ministru al afacerilor externe trebuie să fie înzestrat cu un fel de instinct, care, avertizându-l prompt să-l împiedice, înainte de orice discuție ca să se compromită. El trebuie să aibă facultatea de a se arăta deschis și de a rămâne impenetrabil. El trebuie să fie rezervat, cu formele abandonului. El trebuie să fie abil până la alegerea distracțiilor sale. Conversația lui trebuie să fie simplă, variată, neașteptată, totdeauna naturală și câteodată naivă. Într-un cuvânt, el nu trebuie să înceteze, în cele douăzeci și patru de ceasuri, de-a fi ministru al afacerilor străine”. După instrucțiunile adresate de *Talleyrand* către agenții diplomatici ai Franței fiecare șef de misiune trebuia să cunoască perfect, în țara reședinței sale, trei lucruri: ceea ce privea misiunea în sine, drepturile, imunitățile, relațiile sale, personalul guvernului și curții, pe lângă care era acreditat, obiceiurile, ceremonialul, lista civilă etc., organizarea țării din punct de vedere politic, administrativ și judiciar, sistemul comercial al țării etc. *Talleyrand* a fost unul dintre inspiratorii Regulamentului asupra rangului agenților diplomatici, semnat la Viena la 19 martie 1815.

Restaurația a adus în fruntea Ministerului de Externe, în afară de *Talleyrand*, pe ducele de Richelieu, pe viconte de Montmorency, pe Viconte de Chateaubriand, pe Conte Portalis, pe Prințul Polignac. Polignac a înființat, în departamentul său un învățământ special pentru tinerii, care se destinau carierei diplomatice. Sub monarhia din iulie se pot remarca Ducele de Broglie, Thiers, Duce-

le de Montebello și Guizot, ca miniștri de externe. Republica din 1848 a dat pe Lamartine și pe Jules Bastide. Lamartine, în calitate de ministru de externe, a adresat în 1843 o celebră circulară către agenții diplomatici ai Republicii Franceze, care impunea cu multă demnitate recunoașterea naturală a situației noi. Al doilea Imperiu a avut ca miniștri de externe pe Drouyn de Lhuys, pe Contele Colona Walewski, pe Ducele de Gramont. Drouyn de Lhuys este considerat un model al diplomatului de carieră din secolul al XIX-lea, după cum zice Pradier Fodere. El s-a aflat în serviciul diplomației franceze de la 1830 până la 1870, parcurgând toate gradele și punând mâna la toate afacerile mari ale timpului său. La începutul Republicii a III-a ministerul de externe a fost condus de Jules Favre, Ducele de Broglie, Ducele Decazes, de Freycinet. Sub Republica a III-a s-au perindat la ministerul de externe, de la 1870 până la 1924, adică într-o perioadă de 54 ani, în total 40 de titulari. Diplomația franceză modernă a întreprins o activitate fecundă și impunătoare de la început până azi. Diplomația autoritară a lui Ludovic al XIV-lea, diplomația secretă a lui Ludovic al XV-lea, diplomația onestă a lui Ludovic al XVI-lea, diplomația strălucită a lui *Talleyrand*, precum și diplomațiile Restaurației, ale Monarhiei din iulie, ale Republicii a II-a, ale Imperiului al II-lea, ale Republicii a III-a - toate au înscris, în glorioasa istorie a Franței, evenimente, succese și victorii mari. Astfel, diplomația franceză a fost, mai ales în secolele ale XVII-lea și XVIII-lea, un model pentru Europa întreagă.

Anglia a început să se ridice ca putere diplomatică în secolul al XVIII-lea. William Pitt (mai târziu - Lord de Chatam) a fost numit Secretar de Stat al Departamentului de Sud la 1761. La 27 martie 1782, sub domnia Regelui Henric al III-lea, Departamentele de Nord și de Sud au fost contopite într-un singur „Foreign Departament”, iar afacerile Irlandei și ale coloniilor au trecut, împreună cu administrația internă, asupra „Home Departament”-ului (Ministerul de Interne). În aceeași zi, adică la 27 martie 1782, Charles James Fox a fost numit „Secretary of State for Foreign Affairs”, titlu care s-a păstrat până azi pentru a denumi pe Ministrul de Externe al

Marii Britanii. Prin urmare, afacerile externe ale Angliei au fost unificate și concentrate într-un singur minister abia la 1782, când a fost desființată diviziunea bipartită de la 1539. Datorită acestei reforme, diplomația britanică a luat avânt, pentru că acțiunea sa putea fi exercitată acum în mod unitar și metodic. În timpul Revoluției franceze, Departamentul Externelor a fost condus de Lordul Grenville (1791-1801), care l-a urmat pe Ducele de Leeds (1783—1791). Grenville a introdus o mare inovație în procedura diplomatică la 1800. Până la această dată, limba franceză era întrebuintată în conversațiile diplomatice dintre Ministrul de Externe britanic și reprezentanții străini. Grenville a înlocuit franceza cu limba engleză.

În perioada războaielor napoleoniene, „Foreign Office”-ul a avut ca secretari de stat pe Lordul Liverpool (1801), Lordul Harrowby (1804), Lordul Mulgrave (1805), Charles James Fox (1805), Lordul Grey (1806), George Canning (1807), Lordul Bathurst (1809), Lordul Wellesley (1809) și Lordul Castlereagh (1812). Dintre aceștia, cei mai remarcabili au fost Canning și Castlereagh.

Canning a fost primul ministru, care s-a aflat în fruntea „Foreign Office”-ului, de la înființarea acestuia în 1782. Canning a condus cu succes politica externă britanică, fiind primul subsecretar de stat al externelor (1796—1799). Două perioade ale administrației sale ca Secretar de Stat (1807—1809 și 1822—1827) au fost importante atât pentru dezvoltarea internă a departamentului, precum și pentru relațiile sale constituționale cu Coroana și Parlamentul.

Castlereagh a fost Secretar de Stat în perioada grea a congresului de la Viena și a reconstrucției după războaiele napoleoniene. El a condus „Foreign Office”-ul de la 1812 până la 1822, când a murit ca victimă a devotamentului și epuizării forțelor sale. Secretariatul său a avut o remarcabilă influență asupra uzanțelor constituționale ale „Foreign Office”-ului. Poate niciodată, de când există guvernul de cabinet, n-au fost doi miniștri cu mai mari diferențe de caracter și temperament ca și Castlereagh și Canning. Totuși anume în perioada lor a apărut doctrina continuității în conducerea afacerilor străine. După Castlereagh și Canning,

„Foreign Office”-ul a fost condus în epoca Victoriană de Lordul Dudley, Lordul Aberdeen, Lordul Palmerston, Ducele de Wellington, Lordul Grey, Lordul Malmesbury, Lordul John Russell, Lordul Clarendon, Lordul Derby, Lordul Salisbury, Lordul Rosebery, Lordul Kimberley.

Aberdeen a fost de două ori Secretar de Stat (1820—1830 și 1841 — 1846). El cunoștea afacerile europene din experiența sa, câștigată ca reprezentant britanic la curtea austriacă în timp cu principalii bărbați de stat ai Continentului și era prieten cu Metternich. Avea un caracter perfect dezinteresat și o dispoziție complet pacifistă. În anul 1830, după moartea lui George IV și după renunțarea lui William al IV-lea la veniturile ereditare ale Coroanei, serviciul diplomatic era plătit de Parlament în locul suveranului, cum se făcea aceasta înainte de 1830. Evident că prin acest fapt s-a întărit mult controlul parlamentar asupra afacerilor străine.

Palmerston a fost de trei ori ministru (1830—1834, 1835— 1841, 1846—1851). El era tocmai contrarul lui Aberdeen: violent și războinic, brutal și hotărât, cum zice Cecil. El a lăsat însă urme adânci în departamentul său în ceea ce privește organizarea internă, poziția față de țară și politica în străinătate. Tallyrand îl numea pe Palmerston „unicul bărbat de stat în Guvernul lui Grey”. Iar Peel cu toate că-i era adversar politic, a declarat la o faimoasă ocazie că oricine poate fi mândru de el.

Clarendon, care a condus și el de trei ori „Foreign Office”-ul (1853—1858, 1865-1866, 1848-1870) avea un mare prestigiu în fața Europei, ceea ce dovedește mai bine următoarea anecdotă: „Niciodată în viața mea, a spus Bismarck la 1871 lui Lady Emily Russell, fata lui Clarendon, n-am fost mai fericit să aud ceva decât atunci când am aflat de moartea tatălui D-tale. Iar văzând că ea se încruntă la auzul acestui compliment, care era prea subtil pentru a fi înțeles, Bismarck a adăugat: „Nu trebuie să te superi, scumpă Lady! Ceea ce voiam să spun este că dacă tatăl D-tale ar fi trăit, el ar fi împiedicat războiul”. Și se știe, că fără războiul franco-german, Bismarck n-ar fi putut realiza unitatea Germaniei. Acest compliment al lui Bismarck, este un elogiu ce se putea aduce calităților diplomatice ale lui Clarendon.

Derby a fost de două ori „Foreign Secretary” (1800—1868 și 1874—1878). El a fost un bărbat cu vederi largi și cu o judecată cumpănită, însă neprețuit pentru calmul și precauțiunea sa.

Salisbury a fost ultimul mare Ministru al Reginei Victoria, având direcția afacerilor externe de trei ori (1878-1880, 1885-1886, 1887-1892). Marchizul de Salisbury a avut faima unui om cinstit. *Eler* scrie, că Marea Britanie n-a avut niciodată un ministru de externe așa de drept, așa de sincer, așa de liber în gândire și așa de nesofistic ca Lordul Salisbury. El ura intrigile, avea cel mai mare dispreț pentru „bluff” și pentru orice mijloc gălăgios. Nici un englez nu s-a arătat a fi un „Foreign Secretary” mai judicios, mai prevăzător, mai înțelept ca Salisbury. Astfel, prin acțiunea sa calculată și tenace, diplomația britanică modernă, condusă de marii miniștri ai epocii Georgiene și Victoriene, a construit, încetul cu încetul, după cucerirea supremației navale, monumentul gigantic al celui mai grandios Imperiu colonial, pe care l-a cunoscut istoria universală.

Principatele române. Popor cu o istorie zbuciumată, așezată „ în calea tuturor răutăților”, românii au îndrăznit totuși să lupte pentru a asigura țării un loc demn în rândul țărilor lumii. În realizarea acestui scop, o contribuție importantă au adus oamenii de litere ai vremurilor, mărturie datând încă de pe vremea marelui voievod moldovean *Ștefan cel Mare*. Solul său, *Ion Țamblac*, un grec cu experiență în ale soliei, dobândită când a cerut sprijinul Florenței, pentru despotul Moreei, Toma Paleologu, s-a refăcut mai întâi la Veneția, apoi la Roma și s-a stabilit în cele din urmă în Moldova. În mai 1477 s-a deschis o ambasadă a Moldovei la Veneția și *Ion Țamblac*, autor al unui panegiric, a dus solia voievodului moldovean. Cu toate că nici la Veneția, nici la Roma „solia nu a avut decât un succes protocolar, ea a contribuit la cunoașterea din partea Apusului a gândirii politico-diplomatice a domnului unei țări mici, care, până la sfârșitul vieții, a nutrit convingerea necesității unei largi coaliții antiotomane”. Țara Românească a rămas de la începutul secolului al XVI-lea în conștiința poporului nostru și prin biserica de la Curtea de Argeș și „*Învățăături-*

le lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie”, opera de valoare a acestui mare domnitor. „Învățăturile...” dezvăluie concepția de viață și comportamentul politic al unui gânditor care a manifestat „înțelepciune practică” în relațiile internaționale. Conform convingerii sale, „toți trebuiau primiți cu aceeași cinste și cu aceleași daruri, ceea ce dovedește că intuiția ambasadorilor avea în Țara Românească respectul ce i se acorda în cele mai înaintate state ale Europei timpului”. Pentru că ofensiva europeană a turcilor a cunoscut un răgaz în țara lui Neagoe Basarab, acesta a reușit „să-și clădească opera pe urzeala fină a negocierilor”. Ambasadele sale au ajuns la curtea Poloniei, la Papă, la Veneția.

Aspecte importante a cunoscut diplomația românească și prin activitatea marilor cronicari. *Miron Costin* s-a alăturat lui Vasile Lupu în lupta acestuia împotriva lui Gheorghe Ștefan. Cronicarul a fost însărcinat cu misiunea delicată de a cere ajutorul starostelui de Camenița. Tot el însă l-a slujit și pe Gheorghe Ștefan când acesta l-a înlăturat de la domnie pe Vasile Lupu. *Miron Costin*, prin cultura lui largă, prin inteligența ascuțită, prin energia și prin sufletul său pasionat, s-a impus în divanurile domnești și a fost însărcinat deseori cu misiuni diplomatice grele.

Memorabile au rămas cuvintele cronicarului moldovean adresate vizirului când turcii au atacat Camenița: „Suntem noi, moldovenii, bucuroși să se lățească împărăția în toate părțile cât de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească”. Importante au fost și relațiile pe care acest cronicar le-a stabilit între Moldova și Polonia. Lucrările lui *Miron Costin* depășesc aspectul de cronică, multe dintre paginile „*Letopiseșului Țării Moldovei*” sau ale lucrării „*De neamul moldovenilor*” având caracter beletristic. Cronicarul este și autorul „*Poemei în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*”. Tot el a scris și un mic poem filozofic, „*Viața lumii*”. P. P. Panaitescu prezintă în monografia „*Nicolae Milescu Spătarul*”, la început sintetic, personalitatea acestui „boier român” din veacul al XVII-lea, călător în Occident, autor de scrieri istorice și teologice în grecește, latinește și românește, diplomat și om politic, înalt funcționar în serviciul țărilor Rusiei și amba-

sadorul lor în China, om curios, amestec de cultură bizantină și occidentală. Se inițiază în timpul domnitorului moldovean *Gheorghe Ștefan*, în tainele relațiilor diplomatice, complicate, din cauza ascensiunii rapide a Rusiei. După moartea acestui domnitor, se refugiază în Țara Românească, unde, sub *Grigore Ghica*, este „*capuchehaie*”, adică reprezentantul diplomatic al domnitorului pe lângă Înalta Poartă.

Conform cercetătoarei Ileana Hoge-Velișcu, în această perioadă „se pare că Milescu a activat ca un agent dublu, informându-i pe turci despre tratatul secret dintre Franța și Polonia.”

În 1666, Milescu a îndeplinit o misiune diplomatică la Stockholm, ca trimis al voievodului mazilit, Gh. Ștefan, ducând regelui și reginei Suediei scrisori secrete. Urmează o misiune diplomatică la Paris, facilitată de prietenia cu ambasadorul Franței în Suedia, *Arnould de Pomponne*. „În urma conflictului cu noul domn, Iliș Vodă, și a pedepsei barbare, **Nicolae Milescu** a fost recomandat țarului Alexei Mihailovici (1645-1676) ca fiind un bun cunoscător al mai multor limbi de circulație la acea vreme. El a ajuns la Smolensk, punct de graniță între regatul Poloniei și Imperiul rus la 23 mai 1667, iar în capitala Rusiei, Moscova, la 14 decembrie 1671, Nicolae Milescu a fost angajat la Posolski Prikaz ca traducător pentru limbile greacă, latină și română, primind, totodată, și rangul de „dvorean” (curtean). Spătarul a făcut parte din mai multe ambasade secrete rusești, cea mai importantă, dar și mai grea, fiind aceea de la Curtea lui August Kang XI din 1675. Audiențele la împăratul chinez au întărit relațiile dintre cele două țări care nu se cunoșteau și din cauza imposibilității de a comunica în vreo limbă, Nicolae Milescu facilitând cunoașterea acestei îndepărtate țări asiatice în Europa și în lume, un rol esențial avându-l și aprecia la lucrare, „Descrierea Chinei”. Contemporanul lui Milescu, în Țara Românească, a fost *Constantin Cantacuzino Stolnicul*, care a urmat școlile superioare din Italia ce l-au pregătit ca viitor cărturar și diplomat. A aspirat să contribuie la recâștigarea prestigiului politic de odinioară al Țării Românești. De aceea, împreună cu Șerban Cantacuzino,

domnul Țării Românești, fratele său, a stabilit legături secrete cu Austria în speranța de a înlătura dominația otomană cu ajutor habsburgic. Activitatea sa diplomatică a fost remarcabilă în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu.

Istoria Moldovei de la începutul secolului al XVIII-lea a înregistrat apariția oarecum surprinzătoare a altei personalități remarcabile: *Dimitrie Cantemir*, cel care, în „*Creșterea și descreșterea curții otomane*” a intuit declinul Porții Otomane. El a reușit să obțină respectarea autonomiei interne a țării de către țarul Rusiei, prin tratatul de la Luțk din 13 aprilie 1711, redactat în întregime de Dimitrie Cantemir. A fost un real succes diplomatic al acestuia. Conform tratatului, țarul era obligat să nu se amestece în schimbarea domnilor Moldovei. În același timp, tratatul asigura inviolabilitatea și independența Moldovei.

Relații politice româno-ruse în secolele XV-XVII. Primele legături diplomatice, între spațiul românesc și cel rus, datează din vremea lui Ștefan cel Mare (1457-1504). Domnitorul moldovean a căutat în cnezatele rusești ortodoxe, care începuseră să se emancipeze de sub autoritatea hanilor tătari, un sprijin împotriva tendințelor de expansiune ale musulmanilor (otomani și tătari) și catolicilor (maghiari și poloni). Primul pas făcut de Ștefan cel Mare, în vederea unei apropieri de Moscova, a fost încheierea unei alianțe cu cneazul Kievului, Simion Olelkovici (1454-1470). Acesta făcea parte dintr-o ramură rusizată și ortodoxă a familiei marelui cneaz al Lituaniei, Geydimin (1316-1341), familie din care descindeau și Jagellonii. Această alianță a fost întărită prin căsătoria lui Ștefan cu sora lui Simion, cneaghina Evdochia, în 1463. Aceasta era nepoata marelui cneaz al Moscovei, Vasili Dmitrievici (1389-1425). Astfel, domnitorul Moldovei a devenit rudă, prin alianță, cu cneazul moscovit Ivan al III-lea Vasilevici (1462-1505), care era vărul primar al soției sale.

Ștefan cel Mare a purtat o corespondență bogată cu cneazul Ivan al III-lea; o dovedesc repetatele cereri adresate regilor Poloniei de a permite solilor moldoveni să ajungă la Moscova, prin Polonia și Lituania. Într-o scrisoare trimisă regelui Cazimir al IV-lea, în anul 1481, Ștefan îi cere acestuia să permi-

tă trecerea prin Polonia și Lituania a solilor moldoveni. Aceștia trebuiau să negocieze căsătoria fiicei domnitorului, Elena, cu fiul cneazului Moscovei și moștenitor al tronului, Ivan Ivanovici cel Tânăr. În anul 1496, Ștefan a încercat să-l determine pe marele duce al Lituaniei, Alexandru, să se alăture alianței dintre Moldova și statul moscovit. Doi ani mai târziu, în 1498, Ștefan l-a îndemnat pe cneazul Ivan al III-lea să se împace cu marele duce al Lituaniei, Alexandru, pentru a realiza o coaliție a celor trei conducători împotriva Imperiului Otoman. În anul următor, domnitorul Moldovei își exprima regretul față de marele duce Alexandru, că solia sa la Moscova nu a dat nici un rezultat. Totodată, Ștefan îi atrăgea atenția lui Alexandru că nu a respectat prevederile tratatului încheiat anterior cu cneazul Moscovei, întreținând legături cu tătarii, inamici ai cneazului Ivan al III-lea. În același timp, după moartea lui Ivan Ivanovici cel Tânăr (1490), Ștefan cel Mare a încercat să-l impună, ca moștenitor al tronului Moscovei, pe nepotul său Dmitri Ivanovici (1487-1509), pentru a fi sigur că alianța moldo-rusă va funcționa. Dmitri Ivanovici era fiul Elenei, fiica lui Ștefan cel Mare, și al lui Ivan Ivanovici cel Tânăr. Planul domnitorului a fost aproape de a se realiza datorită prestigiului căpătat în urma victoriei obținute la Codrîi Cosminului (1497). Eforturile diplomatice ale Moldovei nu au dat însă roade, la Moscova triumfând, în cele din urmă, partida boierească favorabilă prințesei bizantine Sofia, a doua soție a cneazului Ivan al III-lea și nepoata ultimului împărat bizantin Constantin al XI-lea Dragașes. Astfel, a fost desemnat drept moștenitor al tronului fiul Sofiei, Vasili al III-lea Ivanovici (1505-1533).

Relațiile moldo-ruse au fost reluate, ceva mai târziu, în timpul domniei lui Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546), care era rudă, prin alianță, cu Vasili al III-lea Ivanovici. Petru Rareș i-a adresat lui Ivan al IV-lea cel Groaznic (1533-1584) câteva sfaturi prin intermediul cărturarului rus Ivan Semionovici Peresvetov. Astfel, domnitorul român îi sugera țarului să nu se încreadă în marii boieri, ci să-și întemeieze puterea pe slujitorii militari. Legăturile româno-ruse au fost reluate câteva decenii mai târziu, atunci când fiul lui Alexandru Lă-

pușneanu (1552-1561; 1564-1568), Bogdan al IV-lea Lăpușneanu, domnitor al Moldovei între 1568-1572, s-a retras la curtea lui Ivan al IV-lea, în anul 1574. Și rivalul lui Bogdan al IV-lea, Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574) a trăit în Rusia în jurul anului 1560, fiind sub protecția lui Ivan cel Groaznic. Un alt fiu al lui Alexandru Lăpușneanu, Ștefan, născut dintr-o legătură ilegitimă a domnitorului, a trăit la Moscova, la curtea țarului Fiodor I Ivanovici (1584-1593). În calitate de voievod de Tula, el a participat la alegerea ca țar, în anul 1593, a lui Boris Godunov (1593-1605), ultimul reprezentant al dinastiei Rurikizilor. Ștefan a fost însă neinspirat atunci când s-a alăturat uzurpatorului Dmitri, pretins fiu al lui Ivan al IV-lea, fiind nevoit să se călugărească.

La sfârșitul secolului al XVI-lea, au avut loc primele legături diplomatice dintre Țara Românească și statul moscovit. Astfel, în anul 1596, Mihai Viteazul (1593-1601) l-a trimis la Moscova pe episcopul Luca, pentru a primi sprijin militar împotriva Poloniei. Deși țarul Fiodor Ivanovici, de fapt Boris Godunov care era stăpânul efectiv al Rusiei s-a arătat dispus să-l apere pe domnitorul român, condițiile istorice au făcut imposibilă o colaborare militară.

În secolul al XVII-lea, după ridicarea pe tronul moscovit a dinastiei Romanov, descendentă pe linie maternă din Rurikizi, au fost reluate legăturile diplomatice dintre români și ruși. Numeroși oameni luminați din spațiul românesc și-au găsit refugiul în Rusia, dintre care pot fi enumerați: *Nicolae Milescu-Spătaru*, *ieromonahul Petre Movilă* (devenit mitropolit al Kievului, Galiției și a toată Rusia și întemeietor al unui colegiu la mănăstirea Lavra Pecerska), *Antonie Putneanu* (episcop de Cernigov).

În secolul al XVII-lea, conducătorii Rusiei și-au îndreptat, tot mai mult, atenția către sud, intrând, astfel, în conflict cu Imperiul Otoman. Experiența insuficientă și cunoștințele precare despre Europa de sud-est au obligat autoritățile ruse să folosească informatori români și să ceară de la domnitori oameni, date și sfaturi. Începând de la jumătatea secolului al XVI-lea, Principatele Române au intrat într-o perioadă de criză, autonomia lor a devenit din ce în ce mai șubredă. Prin-

cipatele române au fost în epoca diplomației moderne centrul atenției internaționale, în mai multe rânduri. Pentru studiul istoriei diplomației române trebuie amintite două tratate importante: primul este Tratatul de pace, încheiat între Rusia și Turcia, la Kuciuk Kainargri în ziua de 17 iulie 1774. În privința reprezentării diplomatice a Principatelor Române, articol XVI, punctul 9 al acestui tratat prevede că „*Poarta permite Principilor acestor State de-a avea fiecare, pe lângă ea, câte un însărcinat cu afaceri, luat între creștinii comunității grecești, cari vor veghea asupra afacerilor ce privesc numitele Principate, și cari vor fi tratați cu bunătate de Poartă, și cu toată puțină lor importanță, ei vor fi considerați ca persoane, care se bucură de dreptul ginților, adecă vor fi la adăpost de orice violență*”. În punctul 10 al aceluiași articol adaugă: „*Poarta consimte, de asemenea, ca, după cum circumstanțele acestor două Principate vor putea să pretindă Miniștrii Curții Imperiale a Rusiei, acreditați pe lângă ea, să poată vorbi în favorul lor și promite de-a le da ascultare cu considerație ce se cuvine puterilor amicale și respectate*”.

Acest text merită și trebuie să fie comentat. Înainte de toate, faptul că Poarta permite ca Principii să aibă „însărcinați cu afaceri”, înseamnă o recunoaștere indirectă a suveranității Principatelor. Pentru că unul dintre atributele internaționale ale suveranității naționale este dreptul de legatie activă. În al doilea rând, consimțământul Porții de a primi pe acești agenți diplomatici constituie o declarație de cvasiindependență a Principatelor, pentru că numai statele independente aveau reprezentanți la Poartă. Însă acest tratat conține și elemente curioase. Înainte de toate, întărirea influenței fanariote prin faptul că însărcinații cu afaceri trebuiau să fie membri ai „comunității grecești”. Pe urmă, se promite acestor agenți că „vor fi tratați cu bunătate”, ceea ce înseamnă o concesiune bizară. Mai departe, se amintește „puțină lor importanță”, pentru a reduce considerabil valoarea concesiunii, transformând-o într-o adevărată indulgență. Promisiunea că „ei se vor bucura de dreptul ginților” este o recunoaștere a imunităților diplomatice, care însă formează un drept natural al oricărui agent diplomatic. Ultima și cea mai remarcabilă prevedere

a tratatului este însă admiterea unui fel de protectorat diplomatic rusesc asupra afacerilor Principatelor, promițând miniștrilor ruși nu numai dreptul de a vorbi în numele lor, ci și de a da ascultare. Faptul însă că Principatele aveau agenți numai la Poartă și că ele nu erau reprezentate în marile centre europene, mai departe, faptul că acești agenți de la Constantinopol erau greci și că ei erau sub protecțiunea tutelară rusească, nu era deloc o situație favorabilă pentru interesele românești. Grenvite Murray, un autor englez, scrie la 1855, că această circumstanță a contribuit poate mai mult decât toate celelalte la degradarea acestor principate, precum și la succesul scopurilor Rusiei împotriva Porții. Ele au fost oprite și desconsiderate pentru că dorințele și interesele lor au fost necunoscute.

Al doilea tratat important este *Convenția încheiată la Paris*, în ziua de 19 august 1858, între Franța, Austria, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia, pentru organizarea principatelor Moldovei și Munteniei. Conform art. 9 al acestei convenții, „*Principii vor fi reprezentați pe lângă Curtea suzerană de către agenți moldoveni sau munteni din naștere, care nu depind de nici o jurisdicție străină și cari sunt agreeți de Poartă*”. Acest tratat a adus două importante modificări în reprezentarea diplomatică a Principatelor. Anume „agenții (și nu numai simpli însărcinați cu afaceri) trebuiau să fie pământeni. În al doilea rând, înceta tutela rusească diplomatică. Însă Principatele au continuat să fie reprezentate în fața opiniei publice europene de către diplomația otomană până la Tratatul de la Berlin din 1878, care, în fine, a adus, odată cu independența națională, deplina emancipare diplomatică.

Activitatea generală a diplomației moderne s-a desfășurat, mai ales, în congresele diplomatice. Negocierile izolate între ambasadorii medievali erau insuficiente pentru marile transformări europene. Congresul devine câmpul de luptă al diplomaților. Primul congres al păcii westfaliene a fost urmat de altele. *Ernest Satow* a compus o listă, care cuprinde în total 29 de congrese diplomatice, începând cu congresul de la Münster și Osnabrück și sfârșind cu congresul de la Versailles. Alături de congrese, au început să se țină, în secolul al XIX-lea, și conferințe diplomatice.

BIBLIOGRAFIE

1. V. Căndea, D. Giurescu. Pagini din trecutul diplomației românești. București, 1966.
2. Istoria diplomației. Vol. I, București, 1967.
3. M. Malița. Diplomația. București, 2004.
4. Gh. Punga, P. Zahariuc. Stat, societate și mentalități în spațiul românesc (sec. XIV- XVIII). București, 2011.
5. Bogdan M. Relații politice româno-ruse în secolele XV-XVII. București, 2011.
6. Al. Moraru. Misiuni diplomatice ale țărilor române la curtea țarului Rusiei Petru I. Chișinău, 2010.
7. C. Giurescu. Istoria românilor, vol. II, București, 1976.
8. M. Maxim. Țările Române și Înalta Poartă, București, 1993.
9. V. Neamțu. Istoria medie a României, Iași, 1982.
10. I. Cazan, E. Denize. Marile puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI. București, 2001.
11. Scriitori-diplomați români prezenți în arhiva Ministerului Afacerilor Externe. București, 2011.
12. Statul și politica în perioada medievală. php.htm .

Prezentat: 05 martie 2012.

E-mail: silvia-moldovan@mail.ru